

AL VOLTANT DELS TOPÒNIMS DE SON PELAT

Antoni Canyelles Garau

XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Binissalem, 2003

Aquest senzill treball, es basa en el recull i el posterior estudi de la microtoponímia de Son Pelat.

Son Pelat, contrada que pertany al terme municipal de Palma, geogràficament, limita al nord amb el terme de Marratxí, concretament amb el Serrat de Pòrtol — Son Verí, al sud amb la carretera de Sineu, a l'est amb Puntiró i a l'oest amb les terres de Son Peladí i Son Pelat Nou.

Son Pelat, és una àrea força antropitzada, tal i com ho demostra la gènesi dels seus topònims; la majoria dels quals fan referència a l'àmbit de la geografia humana.

Queda doncs palesa i, a la vista de la següent taula, la importància dels topònims entorn a la geografia humana amb un 65% de representació, en comparació al 35% referit a aspectes de la geografia física.

Topònims de la geografia física	35%
---------------------------------	-----

Topònims de la geografia humana	65%
---------------------------------	-----

Els topònims de la geografia física els hem subdividit en tres grups: segons el tipus de relleu, la composició i l'alteració del terreny i els biotopònims.

Els topònims referents a la morfologia del terreny, són els mes nombrosos amb un 47%, seguits dels biotopònims amb un 40% i, finalment els menys importants, els que al·ludeixen a la composició i alteració del terreny amb un 13% de representació.

Pel que fa als biotopònims, hem de remarcar que també han estat inclosos a l'apartat dels topònims de l'àmbit de la geografia humana, ja que aquests biotopònims són d'espècies pròpies dels nostres conreus de secà; és a dir, el garrover i la figuera, arbres que varen ser introduïts per l'home com a complement alimentari per als animals i per a ell, dels quals posteriorment se'n va generar el topònim corresponent.

De la mateixa manera que en el cas anterior, en els topònims relacionats amb els processos erosius també la interferència humana hi ha estat present; així sa Cova de ses Ovelles, és d'origen mixt, ja que es tracta d'una cavitat d'origen natural posteriorment excavada a la roca, aixecant-s'hi una paret de pedra en sec que arriba fins al sostre.

Segons la morfologia del terreny	47%
Els biotopònims	40%
Segons la composició i alteració del terreny	13%

Els topònims que fan esment a la geografia humana, són —com ja hem dit abans— els més nombrosos i els hem subdividit en: els relacionats amb les construccions de l'àmbit ramader, amb les construccions de delimitació de propietat, amb les comunicacions, amb l'agricultura, amb els recintes d'ús agrari-ramader i els relacionats amb la història.

D'aquest grup de topònims de la geografia humana, destaquen sobretot els de l'àmbit ramader amb un 33%, seguits dels referents a les comunicacions amb un 22% i els de l'àmbit agrícola amb un 17%.

En menor nombre apareixen els relatius a la història, amb un 14% seguit dels que fan esment als recintes d'ús agrari-ramader amb un 9% i els de delimitació de propietat, amb un 6%.

Finalment hi ha un recull d'exotopònims, que fan referència a les propietats que confronten amb Son Pelat, Puntiró i Son Peladí.

L'àmbit ramader	33%
Les comunicacions	22%
L'àmbit agrícola	17%
La història	14%
Recintes d'ús agrari i ramader	9%
Delimitació de la propietat	6%

Des de sempre, l'home ha modificat i ha interferit el medi natural en benefici propi, per tant hem de considerar el factor humà com un agent modificador del paisatge i generador de noves formes. Son Pelat no n'és una excepció i no defuig d'aquesta intervenció humana. Així, és ben evident i, a la vista del recull toponímic i dels resultats exposats, que l'ocupació humana d'aquesta àrea ha deixat una forta empremta, perllongant-se fins als nostres dies a través dels seus topònims; propis sobretot dels usos ramaders i agrícoles que Son Pelat havia tingut temps enrere.

A continuació tenim un recull dels topònims més significatius de la contrada, amb una breu explicació del seu significat.

ALJUB

Aljub de Son Pelat m. Dipòsit quadrangular, ample i de poca fondària, excavat en la terra, revestit per dintre de marès o pedres i tapat de volta que serveix per recollir en el camp l'aigua de pluja que corre per terra. (DCVB)

La característica més significativa de *s'Aljub de Son Pelat*, és la seva forma de con escalonat, que reb l'aigua d'escolament mitjançant una espècie d'enginyós aqüeducte que li porta l'aigua per gravetat, recollida a la part més alta de la coma. Aquesta tipologia d'aljub, prou singular, no es correspon amb cap de les tipologies constructives tradicionals.

BARRERA

[ses Barreres de Dalt] [ses Barreres de Baix] [sa Barrereta de sa Tanca Gran] [sa Barrera des Coster de Puntiró] [sa Barrereta des Talaiot]

f. Espècie de porta formada de barres o peces llargueres i espaiades, de manera que impedeix el pas però deixa veure l'altra part. (DCVB)

Aquests topònims però, duen incorporada una informació més valuosa, que va més enllà de la simple definició de barrera; així temim que:

La dicotomia entre els topònims *ses Barreres de Dalt* i *ses Barreres de Baix*, fa entreveure a primer cop d'ull l'existència d'un desnivell. Els adjectius alt i baix, ens informen de la desigual alçada en què es troben les barreres.

En el cas de *sa Barrereta de sa Tanca Gran*, tant el diminutiu del seu substantiu, com l'adjectiu que l'acompanya, són indicatius, per una part del petit tamany de la barrera, i per l'altra de l'extensió de la tanca on s'hi ubica la citada barrera.

Pel que fa a *sa Barrereta des Talaiot*, ens indica la proximitat i existència de l'esmentada construcció, pròpia dels primers pobladors de l'illa. D'altra banda, fa patent l'ocupació humana d'aquesta zona des dels inicis del poblament a l'illa.

CALÇADA

[sa Calçada de s'Aljub]

f. Síquia que va des de la premsa d'oli fins al safareig per conduir-hi l'oli. (DCVB)

Amb aquest topònim *sa Calçada de s'Aljub* s'identifica una superfície encimentada i de relativa planor creada per l'home per arreplegar les aigües d'escorrentia superficial. El mot calçada s'emptra en aquest cas com a metàfora, comparant la síquia d'aigua amb la calçada que sí que existeix a les tafones, o comparant-ho amb un camí.

CASETA

[sa Caseta des Pastor]

Caseta:

f. Casa petita. (DCVB). Diminutiu de casa.

Pastor/a

m. i f. Qui mena a pasturar; es diu principalment del qui mena bestiar de llana. (DCVB)

El topònim *sa Caseta des Pastor* és prou indicatiu del tipus d'activitat ramadera que es duia a terme a l'àrea. D'altra banda, topònims que tenen relació directa amb l'anterior com poden ser es Sestadors, es Sestadors Vells, sa Cova de ses Ovelles, confirmen més encara l'existència d'una ramaderia ovina prou important a la zona.

Com a curiositat, aquesta caseta feta de pedra en sec i situada al cim del puig de Son Pelat, va ser esbucada quan s'hi va estavellar una avioneta de la companyia Spantax l'agost de 1980, hi moriren els 4 passatgers que anaven a bord. Actualment només en queden les runes escampades pel voltant.

COVA

[sa Cova de ses Ovelles]

[sa Cova de Son Pelat]

f. Caverna horitzontal, amb una clara dominant de la dimensió horitzontal sobre la vertical (Ordines, 2001).

f. Barraca oberta dins la terra o la roca, per a soplujar-hi homes o bestiar, guardar-hi eines, etc. (DCVB).

f. Cavitat de dimensions considerables, oberta naturalment o artificialment, que s'estén sota terra. (DCVB)

Les coves són cavitats de mides i formes molt variables, que s'estenen sota terra i de tendència horitzontal. Es corresponen amb una circulació relicte de l'aigua preferentment horitzontal durant la seva gènesi.

En el cas de *sa Cova de ses Ovelles*, aquesta no és en realitat una cova, tal i com s'especifica en la seva definició. Potser seria més correcte utilitzar el terme balma, que és 'una cova no gaire fonda formada per l'avançament d'una roca sobre un espai buit' (Ordines, 2001); sense cap dubte la morfologia del topònim, es cenyeix a la definició anterior, però cova és el terme que la gent té més a mà i per això l'empra generalment.

Igualment, el topònim *sa Cova de Son Pelat*, no es correspon ni de bon tros amb el significat de cova; es tracta d'un avenc, on la característica dominant en tots ells, és la verticalitat front a l'horitzontalitat de les coves.

FIGUERA

[sa Figuera Borda, es Figueralet]

1.f. Arbre de la família de les ficàcies, de l'espècie *ficus carica*, que fa de 2 a 4 metres d'alçada, té les fulles palmades lobulades, rasposes i sinuoses dentades. [...] (DCVB).

2. Figuera borda: arbre de la família de les ficàcies, que creix en llocs incultes i que no produeix fruit. [...] (DCVB).

3. Figuera de moro, o de pala, o d'Índia o de pics: planta de la família de les cactàcies, que té les fulles molt carnoses, grosses i de forma oblonga i cobertes de punxes, i de les fulles en surten els fruits (figues de moro) [...] (DCVB).

La figuera, arbre introduït també per l'home, evidencia una vegada més la importància ramadera d'aquesta zona. El seu fruit, era consumit tant per l'home com pel bestiar oví i porcí. La seva presència a Son Pelat, no és una casualitat, sinó que respon més bé a una necessitat de consum i per a satisfer les necessitats de temps enrere.

GARRIGA**[*es Garrigó, Garriga des Talaiot*]**

f. Terreny no conrrat on creixen espontàniament mates i arbusts de poca alçària. [...] (Ordines, 2001).

El mot garriga el trobam a dos topònims, en el primer d'ells, *es Garrigó*, fa referència a una garriga de petites dimensions i, que en la realitat és així. En el segon cas, el topònim *Garriga des Talaiot*, té una informació més valuosa; assenyala l'indret on es troba una construcció de petites dimensions de l'època talaiòtica.

GARROVER**[*Garroveret des Coster de Puntiró, es Garrover Gros*]**

m. Arbre de la família de les cesalpínies, espècie *Ceratonia siliqua*, que es fa de 5 a 10 metres d'alçada, té les fulles verdes brillants per damunt i glaucescents per sota [...] (DCVB).

Qualsevol dels topònims que contenen el mot garrover fan incidència a la importància d'aquest arbre dins el món agrícola de la contrada, especialment perquè la seva producció anava destinada a l'alimentació del bestiar. Es per tant un arbre introduït per l'home, que ens fa veure una vegada més la forta empremta deixada per l'ésser humà en el nostre paisatge i, consegüentment l'alt grau d'antropització que ha sofert aquesta zona.

PARET**[*Paret de Son Peladí, Paret de Puntiró*]**

f. Obra de fàbrica, relativament ampla i de gruixos diversos, alçada a plom fins a certa altària per a tancar un espai de terreny. [...] (Ordines, 2001).

A Son Pelat el mot paret, apareix a dos topònims *Paret de Son Peladí* i *Paret de Puntiró*. En ambdós casos, es tracta d'una construcció de paret seca, que ens delimita l'espai de la finca de Son Pelat i la separa de les altres dues propietats.

PASSADA**[*sa Passada des Comellar*]**

f. Caminet en la muntanya pel qual passa el bestiar (DCVB).

El sufix *-ada* significa col·lectius, quantitativus i intensius.

La *passada des Comellar*, és un camí que travessa per dins el comellar que separa ses Cases de Son Pelat de sa Tanca Nova. Aquesta passada discorre sobre un parat de grans dimensions, la construcció del qual es indicatiu de la successió en qualque moment del passat de pluges torrencials.

La construcció d'aquest parat indica i connota la probabilitat d'ocurrència d'un perill; així el perill pot ser definit com un element desastrós capaç de produir danys en qualsevol indret

i, que implica la presència humana com a factor lesionat o perjudicat. Per tant, la presència d'aquest element constructiu de defensa, remarca una vegada més la influència del factor humà en aquesta àrea i, per tant, l'alt grau d'antropització assolit.

PELAT/PELADA

[*Son Pelat*]

m. f. Adjectiu que apareix substantivat a la toponímia per indicar un lloc mancat de vegetació arbòria (Ordines, 2001). (DCVB)

El topònim *Son Pelat*, que apareix formant part de molts altres topònims de la zona, és el que dona nom a tota l'àrea i que segons la definició, pelat és 'un lloc mancat de vegetació arbòria' (Ordines, 2001). La definició s'ajusta bastant a la realitat d'algunes àrees, però en altres aquesta mancança de vegetació arbòria s'ha vist substituïda pel creixement i expansió d'aquestes espècies.

Les causes d'aquest creixement arbori i arbusti, responen principalment a dues causes; per una banda, l'abandonament de l'activitat ramadera ha propiciat el creixement ràpid d'espècies pròpies de la màquia. Però sobretot, al fet que les ollereries de Pòrtol, que antigament recollien la llenya d'aquesta zona, hagin substituït avui en dia aquesta font d'energia en favor del gas propà.

Sovint els topònims i els llocs que designen mantenen una relació de semblança, en canvi en el cas de *Son Pelat*, aquesta relació amb els anys pot desaparèixer.

PICA

[*sa Pica*]

f. Peça de pedra o de terrissa, més gran que de grossària manual, que té una concavitat destinada a rebre i contenir aigua o un altre líquid, que hagi de servir per a rentar, amaran, banyar-s'hi, abeurar animals etc. (DCVB)

També en aquest cas, el topònim *sa Pica*, és una metàfora, que compara aquest petit clot generat a partir d'una surgència d'aigua i posterior dissolució de la roca calcària, amb el que seria una pica convencional destinada a abeurador de bestiar, rentar roba, etc.

PUIG

[*Puig de Son Pelat*]

m. Elevació del terreny, més o menys rosta, formant cim, que sobresurt del terreny circumdant. (Ordines, 2001).

El mot puig, i el topònim que es forma, puig de *Son Pelat*, fa esment al desnivell positiu de l'àrea, i a la propietat del puig; el qual pertany a la finca de *Son Pelat*.

SESTADORS

[*es Sestadors, es Sestadors Vells*]

m. Estable o corral cobert on s'esten les ovelles i, en general, lloc on descansa o es refugia el bestiar. [...] (Ordines, 2001).

Els topònims en qüestió fan referència a l'àmbit ramader, els quals són els més nombrosos dins l'apartat de la geografia humana.

En aquesta contrada des de sempre, aquesta activitat ramadera ha tengut molta importància, fins al punt que, la gent major del poble de Pòrtol, encara avui dia relaciona Son Pelat amb les guardes d'ovelles tan importants per a l'economia de moltes famílies.

TANCA

[sa Tanca Nova, Tanca des Garrovers, Tanca de ses Figueres de Moro]

f. Terreny conradís voltat de paret seca. Generalment les tanques constitueixen les terres de millor qualitat, [...](Ordines, 2001).

En qualsevol dels casos, l'adjectiu que acompanya al substantiu tanca, és prou explícit pel que fa referència als usos agrícoles, a què estaven destinades cada una de les tanques esmentades.

Pel cas de la *Tanca Nova*, aquesta tanca és de construcció molt posterior a les altres, tal i com es desprèn de les informacions donades pels habitants de la zona.

Si bé és cert que els topònims són els nom de lloc, queda ben clar doncs, l'excepcional importància que té l'estudi dels topònims per preservar aquest llegat històric i cultural que ens ha arribat fins als nostres dies. És feina de tots i de cada un de nosaltres, no deixar caure en l'oblit aquests noms que han format part de la nostra història i en són les arrels que ens ajudaran a conèixer millor aspectes d'una cultura i forma de vida passada, que avui dia ja només queda dins la memòria d'uns pocs i, que sembla esvair-se com la boira.

AGRAÏMENTS

Miquel Grimalt i Gelabert; Antoni Ordines i Garau; Isabel Pericàs i Sbert i molt especialment a mon pare.

APÈNDIX. GRÀFIQUES SEGONS TIPOLOGIA DELS TOPÒNIMS

